

ЭНЦИКЛОПЕДИЯ

1998 с.
Атырдах ыйын
8
күнэ
субуота
№ 89 (8464)

Нам улууһун хаһыата * 1935 сыл алтынны 5 күнүгэр төрүттэммитэ

“Тыл - омук баар-суох сыаннаһа уонна быстыспат бэлиэтэ. Хас биирдии норуот бэйэтин ураты майгыннаах культуратын, үгэстэрин, тылын харыстыыр сувереннай бырааптаах.”

Саха Республикатын Тыл туһунан Сокуонуттан

ХОДУҔА СУУГУНА

ОТЧУТ ОТТУОН БАҔАРАР

Оо, чэмэлийэн түһэн ыраас да халлаан! Саҕахха кыырпах да быллыт суох. Бэҕэһээ лүгүкүрэн турбут быллыттаах дохсун ардах, харахтан сыыһы ылбыт курдук, таһыбыһа мэлдьэһэн кэбиэтэ. Утүө күн. Ама манньк үчүгэйгэ, ырааска хайа киһи үөрбэткөппөт буолуобай, үлэлиэн-хамныан баҕарыа суобай? Үөдэй нэһилиэгин «Кытыл» звенота Тонг Бас сайылыгар оҕо саастара ааспыт үс мастаах бүтэй

күрүөтүн нөнүөтүгэр от охсор мунһар, кэбиһэр. Трактордара, холбонор массыналара күн уотугар быһа сизэппит, эргэрбит көрүгүнээх тураллар. Онон-манан алдьаныылара оҕоһор, адыгырыр. КДП-4 косилка аныгар күн уотугар килэрчичи сизэппит, үлэлиэх-хамныах дьүһүннээх, обунуох буолбут таҕастаах эдэр киһи добор уолунаан Юрий Яковлевтыын бэрт кытаанахтык саҕарсаллара иһил-

лэр. Быһата, саппаас чаас суобун туһунан.

Уол саната ыгыллар: «Автол суох. Тракторум килиинниирэ чугаһаата. Үһүс хонугум буолла аллараа метканан сылдыбытым».

Иккиһэ: «Чэ, добоор, иннэ диэн бу үлүгүрдээх ыксаллаах, былдыһытаах кылгас кэмнэ олоруохпут дуо? Хайдах эмэ гынан сылдыарга тийэбит», — диир.

Кэлэр-барар, булар-талар, көрдөһөр-ааттар кыабыттан тахсыбыт уопуттаах от охсоочу Спиридон Кириллин:

— Хор, оннообор миэнэ косилкам араамата хайдан, штангам кулгааба аҕара силлэн баран сылдыаллар. Ону бынан-туһабынан боочонон охсо бараары турабын, — дии-дии тугу эрэ онгостон хачыгырыр.

Кырдык даһаны, билэр киһи үчүгэйдик сирийэн көрдөбүнэ техникалара эргэрбитэ харахха тутта бырабыллар. Алдьаныах-кээһиннээх элбэх. Ону уларытар саппаас булуута кытаанах проблема. Олох хайысхатын хамсатыы, уларытыы, тутул экономической, социальной өттүнэн хамсааһына олохпут онкулун түөрэгинээһинигэр тиэртэ. Дьон өйө-санаата уларыда. Омос көрдөххө, атыҕа, атастакы барыта баар курдук. Ону тыа үлэһит дьоно, салайааччылар тугунан ылаахтарай? Утары уунар туох да суох. Тура-тура этары хонууга үүммэт. Мунгар, сыана бас бистарынан.

Баҕалаах маска ыттар дэнэр даһаны, мас баарын иһин, баҕалаабыт тутуһар мутуга суоҕа сытаба...

Тыа киһитин «хайдах олоробут?» диэн санаа тууйда.

Бу курдук бардахха, тыа сирин дьонун сүрүн тутуах, сыл тахсар үлэлэрэ, от оттоһуна кэлэр дьылларга харгыстанар кутталланна. От оттоммото да, олох ороһуйарын, орто бааһылаах өйдөөх киһи удумаҕалатар кэмэ туннүкпүтүнэн өнөйдө. Бэйэ ис күүһүнэн, кытаахтаһар кыабынан кыаллыбат туруктанна. Тас эйгэттэн эрэл сүтэн барда. Бэйэ дойдутун үрдүк солороохторо: правительство, Саха сирэ,

Россия даһаны салайааччылары тыа сирдэрин сүрүн тыын боппуруостарынан, проблемаларынан чугастык ылсан дьарыктаналлара, биллэркөстөр материалнай, экономической, харчы-үл өттүнэн көмөнү онгороллоро, өйдүүлэрэ буоллар. Оттон-мастан тардыһан, кыаллыбаты кыайарга үлэһит дьон дьулура, баҕата үрдүк кэрдиискэ турар. Хара көлөһүнүн тоһон үлэлиэн-хамныан баҕалаах нэһилиэннээх элбэх бырыһыанын ылар.

Тыа сиригэр үлэлиир техника сыаната, үлэлээн аһабын ииттинер киһиэхэ олус ыарахан. Хайдах да кыайан атыыласпат. Харабы эрэ манньытар малга кубулуйда. Баар техника болдоҕо тахсыбыта, бырабыллыахтаах.

Үрдүттэн кураанах миннигэс тылынан үлэлээг да үлэлээг диир кэм аһар бириэмэтэ буолла. Чааскылаах уу толору туолан дьалкыйар кутталланна.

Үлэбэ тулуурдаах, кытаанах, чиргэл санаалаах саха киһитин саргылаах санаата сарбыллара, кингхаан хойдору көрүүххэ-истиэххэ куһаҕан. Уларыта тутулуубут быа курдук уһаата. Уларыан көнүөхтэ-эбэр, өбүллүүбүт өссө токуруйар бадахтаах.

Эстибит-быстыбыт КП үгүс үлэһит дьоно ыал устун барыабын, хата «Хоту» диэн кооператив тэриллэн, оттон-мастан тардыһан, кыраны-кыамматы салбаан олоһор курдук. От-мас тиэллиитэ, кыра да буоллар араас көмө син эбилик.

«Хоту» кооператив аппарата уонна председателэ В.Г. Рожин сүүрэн-көтөн, дьаһайан от хампааньатын үлэһиттэрин өйүөлээн, асуөл сөптөөхтүк, билигин кырыымчык кэмгэ тэрилиннэ. Барыта кыах, күөс иһинэн.

Төһө да Үөдэй олохтоох дьаһалтата, бытархай хаһаайыстыбалар салайааччылары, тумус дьоно төһө да кыһамныыларын уурдаллар урукку кирбиигэ ханан да тийбэппит өтө көстөн турдаба. Өрө көбөн тахсар да кыах суох. Бу курдук биир-икки сылынан олгуобуйабыт быата бистар кутталлаах. Бэлэмгэ олоһон бэрэскини сизн мээтиргэтээччи, сүрэх баҕатынан, дьобуру-

нан, харытын күүһүнэн да сылдыбыт үрүг күнэ өлбөөдүйээри гынан онгоробун.

Ууга түһэн эрэр киһи соломоттон тутуһарыны, олоһор олохпут тыа киһитин сордоох сухабытыгар, оҕус, ат көлөбө олуһан аҕалан эрэр.

Кыанар кыахтаах, промышленнай, коммерческой уо.д.а. эргизэн, баан өттүлэрэ, аныгы үрдүк ирдэбиллээх, көдүүстээх компьютернай үйэбэ үктэнэн эрдэхтэрэ.

Биһиэхэ, үлэлиэн баҕалаах тыа дьонугар, хобул да собуһ ирдэбиллээх тиис, шатуһ уо.д.а. бытархай көстүбэккэ үлэни атахтыыллара, билигин сайдылаах XXI үйэ кэлээри турдабына дьэ тарбанар кыһы диэтэбин дии.

Оттон куорат дьоно араас мааркалаах массыналара, харах халтарыар таҕастаах, айах билбэтэх араас сиздэрэй амтаннаах астаах тахсан, охсор ходоһабытыгар тэпсэ таалалаан, күнгэ көрүлээн, сирбит аһын талбытынан кэһэн, хомуйан бараллара хайа да өттүнэн биһиэхэ тэнэ суоҕа бэрт ээ. Маны этэн эрдэхтэрэ: «Сороххо таһара маһа, сороххо сото угуоҕа» — диэн.

Итинтэн сэдибтэнэн араас биричиннэлэринэн үлэһит киһи билиитэ-көрүүтэ сизниллэн, бүтэн, ньиэрбэтэ сизниээн, хара хаана хойдон кэлэр-барар сир ирдүүр. Ордук кыанар эдэр-сэһэн өттө ити содулун кутуруга туохха тиэрдэрин ама өйдөөбөт буолуох туһа суох.

Ханна эрэ, сайылык алааһын халдыаһы тыатыгар хойутаан этэр кэбэ кыылбыт-чоргууһа иһилиннэ. Аламай маһан күн сылааһынан сырылааччы тыһынар.

Ама, добор, манньк үтүө, өгсайын хайа саха киһитэ дьыбэ хааттаран олоһуой? Күөх сайын сөлөгөй сүмэһиннээх абырал күөбүн — отун — оттообокко. Кэнчээри ыччат кэрэһитин, миннигэс сипсириһти истибэккэ.

Январий
НЕУСТРОЕВ.
Үөдэй.

ТУОҕУДУУР - СЫЫППАРА

НАМ УЛУУҔУН ПЕНСИОННАЙ ФОНДАТЫН ТУРУГА

Нам улууһун пенсионнай управлениетыгар от ыйын 1 күнүн туругунан 701 страховый усунуос төлөөччү үчүокка турар. Ол иһинэр 35 бюджетнай, 20 тыа хаһаайыстыбатын тэрилтэлэрэ, 283 бааһынай хаһаайыстыба, 255 биридиэлэн предприниматель уо. д. а. бааллар.

1998 сыл тохсунньу 1 күнүн туругунан тэрилтэлэр пенсионнай фонда эстэрэ 16084 тыһ. солк. эбит буоллабына, от ыйын 1 күнүн туругунан бу исэ 21528 тыһ. солк. тэннэстэ. Бюджетнай тэрилтэлэр эстэрэ 11714 тыһ. солк., тыа хаһаайыстыбатын тэрилтэлэрин эстэрэ 5142 тыһ. солк. Ордук улахан эстээхтэр:

Техкоммунэнерго—2051 тыһ. солк.

ЖКХ УПО—1546 тыһ. солк.

ДРСУ—1161 тыһ. солк.

Киин балыһа—1391 тыһ. солк.

«Эгсиэлиагросрой» АО—881 тыһ. солк.

«Модут» ГУП—835 тыһ. солк.

Үөрэх управлениета—1310 тыһ. солк.

«Нам» УПХ—652 тыһ. солк.

1998 сыл бастакы аҕарыгар Нам улууһун пенсионердарын пенсиялара 16,3 мөл. солк. төлөммүт эбит буоллабына, тэрилтэлэр страховый усунуоһу төлөөһүннэрэ 5,4 мөл. солк. буолла. Бу төлөммүт пенсия 33 %-нын эрэ ылар. Ол аата пенсия 67 %-нын атын улуустар суоттарыгар дотация ылан олоһобут.

Страховый усунуос кириитэ мөлтөбүн биричиннэтинэн буолаллар:

1. Бюджетнай тэрилтэлэргэ хамнас төлөммөтө.

2. Тыа хаһаайыстыбатын тэрилтэлэрин 1996 сыллаахха реорганизациялааһын. Ол түмүгэр 1997 сыл тохсунньу 1 күнүгэр тыа хаһаайыстыбатын тэрилтэлэригэр тахсыбыт 4 млрд. солк. исэ бүгүнгү күнгэ дылы төлөммөккө турар.

3. Биридиэлэн предпринимателлэр (113 киһи) уонна бааһынай хаһаайыстыбалар (81 хаһаайыстыба) Нам улууһун государственной налоговой инспекциятыгар отчуоттан баран пенсионнай фондага отчуоттаабакка сылдыаллар. Бу предпринимателлэр уонна бааһынай хаһаайыстыбалар уопсай дохуоттара 1412312 солкуобайга тэннэстэ. Ол эбэтэр бу суумматтан пенсионнай фондага отчисление көһөрүллэ илик (барыллаан 300 тыһ. солк.).

Тыа хаһаайыстыбатын тэрилтэлэрин иһин киллэрэр сыалтан пенсионнай сулууспа департаментын иһинэн межрегиональной юридической киин тэриллэн үлэлиир. Бу киин тыа хаһаайыстыбатын тэрилтэлэриттэн изэстэрин суотугар тыа хаһаайыстыбатын бородуккеуһатын тутуохтаах. Ол курдук, эт, арым, балык араас көрүгүнэрин. Ону таһынан «Саха сирэ» үп-харчы клиринговой агентствота тэрилтэлэртэн пенсионнай фондага страховый усунуос уһатыллыбыт иһин товарнай талонунан ылар. Бу туһунан чуолкай сибидиэннэни улуустаабы пенсионнай сулууспаттан билсэххитин сөп.

Н. ПОТАПОВ, улуустаабы пенсионнай управление үлэһитэ

КЭРЭ ЭЙГЭТИГЭР

ТАЛААННАРЫН ЧОЧУЙАЛЛАР

Музыка дьикти алыбыгар ылларбыт, куттарын-сүрдэрин туттарбыт оҕолорго умнуллубат сайын үүннэ. «Саҥа ааттар» Аан дойдутаабы программа иһинэн уонна «Барбары» фонданы кытта хардарыта үлэлэһиилэрин түмүгэр музыка Үрдүкү оскуолатын базатыгар талааннаах оҕолор сайынҥы айар оскуолалара аан бастаан үлэлиир.

Куорат таһыгар, Канадскай дэриэбинэбэ, эдэр музыканнары кытта Москваҥабы консерватория уонна музыка Россияҥабы академиятын профессордара Тонха В.К., Агазарян М.М., Мозговенко И.П., Гайдамович Т.А., Шаронова В.А., Рошина Л.В. уо.д.а. дьарыктаналлар. Ити курдук Саха сириин талааннаах оҕолоро Россия музыкальной педагогикатын сулустарыттан фортепьяноба, скрипкаба, виолончельга, арфаба о.д.а. оонньоонун кистэлэнгэрин арыяллар, айымныылаах кэрэ эйгэбэ уһуллаллар.

Саха сиригэр аан бастаан тэриллит профессордар «мастер-класс» сайынҥы оскуолаларыгар бастыҥтан бастыҥ, чулууттан чулуу чабылхай талааннаах оҕолорбут мустан үөрэнэллэр. Бу бастакы сүүмэрдээһингэ биһиги улуспутуттан З. Винокуров

аатынан Намнаабы оҕо музыкальной оскуолатыттан Шура Гуляева (кини «Эдэр композитор», «Дьукээбил сүһүмэ», «Олонхо дойдутун матыһптар» о.д.а. республиканскай, региональной конкурстар дипломаннара) уонна Новосибирскайдаабы консерватория иһинэн үлэлиир оҕо музыкальной оскуолатын үөрэнээччитэ, Хамаҕатта кыыһа Рена Макарова тигистилэр. Ону таһынан Намнаабы оҕо музыкальной оскуолатын фортепьяноба преподавателэ Семенова Е.М. биллиилээх музыкальной педагогтар үлэлиир опытыгарын билсир, таһымын үрдэтинэ сылдьар.

Кинилэр сайынҥы айар оскуолаба дьарыктанар путевкаларын улуус баһылыга А.Н. Ядреев быһаччы кэпсэтиитинэн «Барбары» фонда уйунна. Ити курдук оҕолорбут талааннара сайдар, чочуллар тоҕоостоох түгэнин мүччү туппатахпыт кэрэхсэбиллээх.

К. ОЛЕСОВ

Сааһырбыт дьон үксүлэрэ оҕо астарыгар эрэйи-кыһалҕаны, сорумуҥу, аас-туор олобу, аччыктааһыны көрсөн улааппытара, киһи-хара буолбуттара. Онуук дьоннортон биридэстэрэ Февронья Дмитриевна Ушницкая буолар. Кини Бөтүңгэ колхозтаах ыалга төрөөбүтэ. Аҕата Дмитрий Иннокентьевич, ийэтэ Февронья Иннокентьевна сэрии ыар сылларыгар эрдэ өлөннөр олохтон туорабыттара. Убайдара Платон уонна Иннокентий Ушницкайдар сэриигэ ыңгырыллан барбыттара, сэрииттэн өстөөх буулдатыттан бааһыран кэлбиттэрэ, өлүөхтэригэр диэри колхозтарыгар араас үлэлэргэ үлэлээбиттэрэ. Сэриигэ барыахтарыгар диэри кэргэн ылбатахтара. Убайа Рум Намга интернакка олорон онус кылааһы бүтэрбитэ. Кини кыра убайынаан Дималыын Хамаҕатта детдомугар иитиигэ бэриллбиттэрэ.

1953 сыллаахха Хамаҕатта детдомун Уус-Алдан оройуонун Суотту детдомугар холбообуттар. Феня доубуйата мөлүөх буолан Мэнэ-Хангалас Хаптабай детдомугар (санаторийга) иитиллбит. Дима Бөтүңгэ дьонугар төнүбүт. Сэттис кылааһы бүтэрэн баран Сырдаах орто оскуолатыгар интернакка олорон онус кылааһы үөрэнэ бүтэрбит.

Үлэли барарыгар Феня: «Минин Советскай былаас оҕолообута, ииппитэ, үөрөппитэ, ийэ, аҕа сылаас тапталын билбэтэҕим, онон былааска мунгура суох улаханник махтанабын. Ол иһин Ийэ дойдум иниигэр үлэбинэн, үтүө майгыбынан, чизһинэй олохпунан, дьоммор-сэргэбэр туох эмэ көдүүстээби оҥордорбун диэн баҕа санаалаахпын.» - диэбитэ.

Февронья Дмитриевна үлэтин Хатырык орто оскуолатын интернактыгар воспитателитинэн саҕалаабыт. Оскуола директорунан В.М. Бочкарев, завуһунан убайа Рум Дмитриевич үлэлээбиттэр. Атын учууталлар киниэхэ сүбэ-ама бөбөнү биэрэллэрин иһин олус махтанар. Интернет сэбиэдиссэйэ А.И. Слепцов кытаанах ирдэбиллээх киһи этэ диэр.

1963 сыллаахха Кугданава Розалия Михайловналыын Салбан начальнай оскуолатыгар учууталынан ананан тахсаллар. Сэбиэдиссэй И.А. Татаринов үөрэтэрэ, сүбэлиирэ, ирдирэ даҕаны.

Үлэбэ опытырбытын, салайар-тэрийэр дьобурдаабын билэннэр 1966 сылга оскуола директорунан аныыл-

КҮННЭТЭ КӨРӨР ДЬОММУТ

БЫЛААС ИИППИТ КЫЫҺА

лар. Бу үлэбэ 1971 сылга диэри үлэлиир. Оскуолатын олбуордаппыт, штукатуркалаппыт, үрдүн фанеранан эписэйдэппит. Горнай улууһун Улуу Сыһытыгар баран музейга наадалаах экспонат бөбөнү икки акка тиэйэн аҕалбыттар. Кэлин 1990 сыллаахха, ол базатыгар 5 салаа көрүңгэ арахсар музей тэриллит. Оскуолаба кукольная театр куукулаларын, диафильмнэри атыылаһан биэрбит. Учууталларын Дьяконова Г.А., Мальцева Ф.В., Полищикова В.Н., Кугданава Р.М., М.И. уонна А.Д. Аргуновалар буолан бэркэ тапсан үлэлээбитин ахтар. Техүлэһитинэн элбэх оҕолоох Ядрихинская С.И. үтүө суобастаахтык үлэлээбит.

Февронья Дмитриевна нэһилиэгэр 27 сыл дьонун итэҕэлин ылан депутатынан бымардаммыт. 22 сыл Сэбиэт председателитинэн үлэлээбит, секретарынан сэрии ветерана Колесов П.Д. үтүө майгылаах, толоругас киһи үлэлэспит.

Сэбиэттиир сылларыгар бөһүөлүгү тупсарыыга, кэнэтингэ элбэх сыртын биэрэн үлэлээн Сэбиэт хонтуоратын, саҥа оскуола, детсад, кулууп, балыһа, АТС, почта, бөкээринэ, элбэх уопсай уонна чааһынай дьиэлэр тутуллубуттар. Үөттээххэ саналы тииптээх бөһүөлөк тутулла турар. Үрдүк күүрүүдээх электрическэй ситим, телефон остуолбаларын кэрдиингэ, тийиингэ нэһилиэнньэ наһаа

көхтөөхтүк кыттыбыт. Газ кириитигэр проектной-сметнэй үлэни ытыыга прораб Протопопов Н.Н. элбэхтик үлэлэспит.

«Бу үөһэ этиллэр тутуулар ылбычча тутулла охсубатахтара. Үрдүк тэрилтэлэргэ бэрт элбэх туруорсуу, кэпсэтигин түмүгэр олохо кирибиттэрэ.» - диэр Февронья Дмитриевна. 1971 сыллаахха партияга чилиэнинэн кирибит сүрүн үлэтин тас өттүнэн сөбүмэр элбэх общественной, партийнай соруудахтары толортообут уонна билигин даҕаны толоро сылдьар. Хаста даҕаны партия райкомун чилиэнинэн сыһаабы партиянай тэрилтэ секретарынан сүүрбөччө сыл быыбарданан үлэлээбит. Билигин кырдыбаастар сэбиэттерин председателэ, «Знание» общество чилиэни, профсоюз председателэ, «Иэйи» литературнай куруһуок салайааччыта. Улуус хаһыатыгар «Энсийэ» нэһилиэтин дьонун сэргэтин, үлэлэрин тустарынан ыстатыйалары суруйааччы.

Февронья Дмитриевна: «Минин Советскай былаас оҕолообута, ииппитэ, үөрөппитэ. Ол иһин махтанан бэйэм үтүө майгыбынан, үчүгэй үлэбинэн хардарыам.» — диэбитин олус бэркэ толорбут уонна толоро сылдьар.

Н. ГАВРИЛЬЕВ.

Арыгы — харах цума, сор-мин

ЫАЛДЬЫТ

Арааһа, арыгыны иннин ылбыт дьон суох. Хата кини хабалатыгар хаптардахха барытыттан матыахаха сөп. Өскөтүн онтон өрүһүнэр суолу тобулан сырдык суолга турумматаххына. Туох барыта кыраттан саҕаланар дииллэрэ сөп. Киһини кыра да тэптэри сууларар, эбэтэр кыра кыым өрө таһаарар. Ол бэйэбиттэн тутулуктаах.

Арыгыга ылларыы бу эмиэ ыарыы. Ону ылбаан дуу, эмтээн дуу ыллахха киһи өрүһүнөн сөп. Онтон тулуургу кыана туппатын да эмиэ аллараа сурулуугун. Сахалар ньобойбутунан аатырар дьоммут. «Син биир арыгы иннин ылаахпыт» дьон санааба кириэн туран, аһы утабы ыймахтыбыт. Дэлэбэ да водканы «нуучча хараһын уута» дьон ааттаабатахтара буолуо ээ. Нууччалар арыгыттан эстэн-быстан эрэллэрэ биллибэт. Норуот быһытынан халыҥнарыттан биллибэт. Хата, «чыыскаллар» курдук тулуура, кыаба суоҕа аллараа баттанар. Водканы нууччаларга итальянецтар «эмп-томп» курдук аҕалбыттар. Онтукаларын ити омок арыгы оҕостон, кизн туттуулар буолан сылдьар.

Онтон биһиэхэ, сахаларга, бу утах өлөр өстөөхтүт диитбит. Эмиэ да атас-доҕор оҕостобут. Хаһаанҥа диэри «добордоһорбут» бэйэбиттэн тутулуктаах. Дьон өйө-санаата күүһүрдэбинэ өйдүбэ. Норуот харыстанар, көмүскэнэр буолуо. Олох сайдан иһэр, дьон өйө-санаата эмиэ. Сайдыылаах норуоттар ол кэрдиискэ тураллар.

Мин биир түбэлтэ дуу, эбэтэр киһи дьылҕата диэххэ дуу (дьылҕа диэтэххэ наһаа олуона буолуо) туһунан ахтаары гынабын. Арыгы саҥа дэлэйэн эрдэбинэ буолбут кэпсэтии өйбүттэн тахсыбат. Ол саҕана биир тэрилтэбэ харабылынан үлэлиир этим. Биридэ дьуһуурустубалы олодохпунна таһырдыттан биир ыалдыт кириэн кэллэ. Танһыттан сабыттан, сирэйиттэн харабыттан көрдөххө, буор иһээчи курдук. Быстах кэпсэтии кэнниттэн чэй көрдөөн истэ, табах ылан табахтаата. Дьэ онтон билсирини буолла. Кимтэн, хантан төрттээхпитин ыйыталаһан баран киһим эттэ: «Минигин буор иһээчи киһинэн аабыма. Мин даҕаны тапталлаах аҕа, кэргэн дэтэр этим. Талан ылбыт идэлээх, үлэһит киһи этим, ону баара быс-

тахха ылларан бу буола сылдьабын». Онуоха мин өрүһүсүттүү, киһибин туоһулаһан ыйыттым: «Чэ, хата кэпсээ эрэ, хайдах туох буолбутай?» — дьон киһибин үйэ-хааһа туттум. «Аһатын дуо?» — дьон киһим тыл быктарбытыгар, туох баар өйүбүн хостоон бэлэмнээтим. Төһө да аччыктаатар, ыалдытым хайдах эрэ орун-онугар туттан-хаптан аһырын бэлиэтии көрбүтүм. Бүтэн баран киһим көхсүн этитэн, кэпсээнин саҕалаабыта.

«Мин Намга төрөөн, манна улааппытым. Оскуоланы бүтэрэн, армия кэжэтигэр сулууспалы барбытым. Ол саҕана армияга барыы чизс-бөчүөт курдук этэ. Мин өссө кизн туттуох курдук моряк буолар чизс-кэ тиксидитим. Улахан крейсер хараабылга электрик-механик эбээһинэһин толорор үлэбэ анаммытым. Хараабылбыт улахан сүр этэ, киһи-киһитин билсэбэт үлүгэрэ. Оннук уста сырыттаһытына Кубага сэрии буолта. Онно биһиги-

ни Тихэй океантан Карибскай муорага бырахпыттара. Куба эргин турбуппут, бой-обуой дьуһуурустубаба. Күн аайы тревога, күн аайы бэлэмнэни. Кубаны империалистическай Америкатан көмүскээн дуу, биитэр Куба кризисхэ бүтүөр диэри уста сылдыбыппыт. Онтон сулууспам бүтэн, дьибэр эргиллэн кэлбитим. Новосибирскайга үөрэххэ туттарсан киририм. Идэбин сөбүлээн талбыт буолан, этэнгэ бүтэрбитим. Атын уобаласка ананан үлэлээбитим. Ол сылдан нуучча кыһын таптаан, сөбүлээн ыал буолбуппун. Икки оҕону төрөтөн, улаатыннан дьиз-уот тэринэн, син ыал сизэринэн олобуппун. Үлэли-хамсыы сылдыбытым. Үлэбэр да сирдэрбэт этим. Оҕолорбор да, кэргэммэр да сыһыаным, балаһыаньым үчүгэй этэ.»

Онуоха мин сэрэйбикит курдук: «Оччоҕо тоҕо манна бу сору көрө сылдыбын? Төттөрү баран олобуккун дуо?» — дьон өссө уокка ары кутан биердим.

Онуоха ыалдытым өрө тыннан баран: «Бу буолар быатыгар убайым ыалдыан өлбүтэ. Ону көмүс уңуобун көтөбө кээлтим. Онтон убайым аһыйбытым күүһэ дуу, бэйэм ыһыктынан дуу, аһы утабынан эмсэхтэнэр буолан хаалтым. Биридэ өйдөмүтүм күн-дьыл ааһа охсубут. Барытын сүтэрбит этим, турар бэйэм бу сылдыбын.»

«Онтон антах сылдьан испэт этин дуо? — дьон ыйыттым. Киһим холкутук: «Антах да амсайар этим, ол гынан баран үлэм, дьибэм, оҕолорум, кэргэним да, арааһа, араҥаччылыыр курдуктара, бадаба. Улаханник ылларан испэт этим.» Чочумча чуумпуруу кэнниттэн ыйыттым: «Эн бу Намтан тэйбитин төһө өр буолла?» Киһим тигириктэтэн баран: «Ыраттаба дии, олобум улахан анара онно барбыта. Эдэр сылларым, тапталым, табаарыстарым барыта онно бааллар. Манна оҕо саас, оскуолам кэмнэрэ эрэ өйдөбүннүк буолан сылдыаллар. Мин манна тугум да суох. Арай аймахтарым, оскуолатаабы атастарым эрэ.» Мин ыйытыым бүппэтэ: «Онтон билигин дьибэр-уоккар, оҕолоргор-урууларгар, кэргэнгэр төннөн олох-

хун саҕаттан саҕалаабаккын дуо? Кэтэһэллэрэ буолуо дии. Барар санаа баар дуо?» — диитим. Онуоха ыалдытым: «Хайдах суох буолуой? Ыйыппытын да баар ээ. Ол гынан баран хайдах бу дьааматтан хостонобун, урукку олохпор төннөр суолбун тобулабын?» — дьон киһим минигиттэн ыйытар курдук утары көрөн олорто. Онно көөртүм сылайбыт харахтарын. Кэмсиммит киһи мин иннибэр олооро...

Кыратык да халтарыдыҥ да, быһаныны булбаккын. Өскөтүн эйиэхэ ким эмэ илиитин уумматтабына. Кини курдук төһөлөөх элбэх саха ыччата сырыттаба, бу дойдуга. Аһы утах «абыллага» «марыы» буолан киһи этигэр—синигэр ингэр. Ону ылбаан ылан бырабар киһи, элбэх киһи дьоллоох буолуох этэ.

Ол кэпсэтии кэнниттэн ыалдыппын көрсүбэтэҕим. Ханна тиийбитин, барбытын билбэппин. Ханник суол төрдүгэр туруммутун айбыт таһара бэйэтэ билэн эрдэбэ.

В. ПРОКОПЬЕВ. Нам с.

(Салгыыта. Ийин 87-с көр)

Бу Сийтэ начальнай оскуолатта көһүү оҕолоро кэлиэхтэригэр диэри 60-ча оҕону икки кылаас хохунан икки учуутал үөрөппит этэ. Алтынньыттан 130-тан тахса үөрэнээчилээх 5 кылаастаах, 5 учууталлаах, 4 кылаас хохунан үөрэнэр оскуола буолбута. Бу оҕолортон 90-ча оҕо интернаттынан хабыллан үөрэнэр. Интернат оҕотугар ыйга 6 кг. бурдук, кг. анара саахар, 1 кг. курууппа буолара. Оттон интернатка олорооччуларга итинни таһынан кыра ары, эт, үүт көрүллэрэ. Колхозтар мунхалаабыт балыктарыттан собону атытыгар биэрэллэрэ.

Учууталлар, оскуола уонна нэһилээк үлэһиттэрэ сэри сабаланыабыттан кытаанах нуормалааһынга кирибиттэр этэ. Ыйга 8 кг. бурдук, 1 кг. ары уонна саахар, 5 кг. эт, кыра курууппа, 1 чиппэр чэй, туус сыһа бэриллэрэ. Саас 1942 с. маҕаһыммытыгар эт, саахар, туус бүтэн хаалбыттара. Үлээбэт кэргэттэргэ 4 кг. бурдук эрэ көрүллэрэ. Колхозтаахтарга арыны, эти, түүлээби уонна балыгы туттардахтарына бородууктаны биэрэллэрэ.

Оскуолаҕа үөрэх тэрилэ олох мөлтөбө. Кылаас үрдүнэн 2-3 учебник (ол да начальнай кылаастарга эрэ) баар буолара. Тэтэрээт, харандаас, чэрэниилэ, уруучука да суоҕа. Биэр эмэ оҕоо харандаас төрдүгүнэ баар буоллабына, ону уларсыһа сылдьан суруналара. Чэрэниилэни оҕо курунньугунан оҕостон, тимир бөрүлөөх оҕолор маска бөрүөнү баайан, уруучука оҕостон кинигэ лииһигэр суруналара. Күһүнү, кыһынны күн кылгаһыгар кылааска биэр кыраһымын лаампа копилка (таһа суох лаампа) бурук-сорук уотугар, сым-сымар (кыраһымын сыта) буруутуттан учууталлардыын, оҕолордуун муһунбут хараары, харахпыт аһыйар дылы кыҥастаһан ааҕарбыт, суруйарбыт. Арыый сырдык кэмгэ ыраас сурук, саха, нуучча тылларыгар суругунан үлэлэри, ахсаан уруоктарынын ыһа сатыырбыт. Учууталлар биһиги оҕолорго тыһынан кэпсээн өйдөтө сатыырбытын, билигин сөбө саныбын. Онон ханнык баҕарар уруокка наһаа бэлэмнэнэн, кыһаллан үөрэтэрибит. Ити биэр өттүнэн оҕолорго туһалааһын дьайар эбит. Оҕолор уруоктарынын өйдөөрү учуутал хас биридди сангатын-быһаарытын олус болгойон истэн өйдөрүгэр тутан хааларга кыһаллар дьобурдара сайдарыгар туһалаах буолара чаччы. Кэлин үрдүкү кылааска, үрдүк үөрэххэ лекциялары сатаан истэр дьобурдаах оҕолор бэрт үчүгүйдик үөрэнэр буолаллара да дакаастыыр, саҕарар, кэлсирир да дьобурдара быдан ордук буолар.

Учууталлар үрдүк эппиэтинэстээхтик үөрэтэллэрэ, оттон оҕолор барахастар биэр да күнү көтүппэккэ, уруокка хойутаабакка, наһаа кыһамнылаахтык, болҕомтолоохтук үөрэнэллэр этэ диэн ордук чорботон бэлиэтэнэччин баҕарарбын. Бу сыл мин 5-с кылаастарбын барыларын выпустаабытым.

1942-43 с.с. кыһынны кыстык олохтоохторго да, эгэ көһөн да кэлбиттэргэ олус ыарахан кыстык буолбута. Кыһынныгэр эбиитин олус күүстээх тымнылар түһэллэрэ. Сааһыгар дьон ачыктааһына, сүөһү көннүүнэн өлүүтэ, бизэлэр кулуннааһы-

нара тахсыталаабыта. Быстарбыт дьон өлүһүнүгүнэн үссэнэллэрэ. Чурапчылар эрдэйдэхтэр малларын аһыыр иһиттэрин, таһнар таҥастарын, биридэ хааһылыыр бурдук, миискэ суорат иһин мэнэйдэхтээхтииллэрэ. Саас уухаар тахсыта (суолу баттаһа) сорох көстөр ынахтарын көлүйөн дойдуларыгар төһөөхтөөбүттэрэ.

нэн, оҕолонор-урууланан барыттарга, олоҕу билигин да Сийтэҕэ бааллар.

Миигин, районо бирикээһинэн атырдык ыйыгар Кэбээйи 7 кылаастаах оскуолатыгар нуучча тылын учууталынан, завучунан анаан Кэбээйигэ Сийтэттэн 170-тан тахса биэрэстэлээх сиргэ кыра оҕобун сүкпүтүнэн, бырдахха туттаран сиэтэ-сиэтэ, халын тайҕаларынан, бадара-

граммататынан икки төгүл бэлиэтэммитим. РСФСР үөрэ-бириитин туйгуна, үлэ, тыыл ветерана буолан пенсияҕа олоробун.

Түмүкпэр манныгы этэrim наада. Бу икки оройуоннарга сэрии уонна сэри кэннинээҕи кэмнэргэ үлээбэт бириэмэбэр, билигин даҕаны, мин Чурапчы дьоннорун кытта син балай да биригэ түбэһинэн үлээбэтиим, бил-

Кэбээйи Сийтэтигэр көһөн кэлбит 4 колхоз дьоннорун ортотугар оннук түбэлтэ тахсыбатабын эрэ билэбин. Кэбээйи атын сирдэригэр көспүт чурапчылар итиннигэр трагедияларын туһунан тугу да истибэтэбим эрэ диэн быһаары биэрэччирин сөп.

Сийтэ сиригэр көһүү иннинэ, сэрии сабаланыта балык биригээдэтин тэринэн кэлбит дьоннор итиннигэр бы-

рын үүчээн дьыбэ мунһан докумуоннарын, байыаннай билиэттэрин ылаттаан көрбүппүт, барыта үс киһиэхэ биллэт баар эбит этэ. Ону аныгы хомуурга диэри хаалларып, биһиги кинилэр бардахтарына сатаан олоҕорбот дьоммут диэн көрдөспүттэрин ыһынан, кими да ылбатахпыт. Сонно төһөнөн түүннэри айаанаан сарсырада Сийтэҕэ кэлэн туох баарынан кэлсээн биэрбиппит. Кырдыга сатаан да аҕалтыр кыахпыт суох этэ.

... Өкөөбүр бырааһынныгы кэннэ, биридэ сэбиэккэ тыллабыр кирибит: «Лаабыдаҕа» дьон бөбө хоргууан, тонгон өлбүт, бэрт аһыйах өлөн эрэр дьон хаалбыт, ону көрүп, дьаһалла ылым», — диэн. Арааһа, ханнык эрэ булчут тыллаатаҕа буолуо, Көлө, таһас, ас тиэйи, ол дьону быһыы сэбиэт хас да киһилээх онно таҕыста.

Били Серафим Лебедевтиин биһи тахсан көрбүт дьоммутуттан 10-тан эрэ тахса киһи ордуруттар, онтон ордукутара 40-чэҕэ чуҕаһыыр киһи барыта хоргууан, тонгон өлбүттэр. Ол-бу ураһа, үүчээн аайы ыһыллан сыталларын биэр онхойго кыстаабыттар этэ. Онон ордуруттар бэйэлэрин кыамамат буолбуттар этэ. Икки уоллаах кыыс оҕо өлбүт ийэлэрин эмийин эмээмэ ыты сыталларын булбуттар. Бу дьон быстыбыт биричиннэлэрэ — били бэс ыйыгар сырыттаһытына хаайтаран хаалла диір биригэдьиридэрэ Сергучев бука тыта да биллибэтэх, онон бу дьон аһа да, бултуур тэриилэ, туттар сэгэ-сэбиргэлэ да суох хаалбыттар.

Бу дьонтон хаалбыт тулаһаах оҕолору Сийтэ «Энгельс» диэн колхозунан Намга түһэртээбиппит. Сергучев Егор (хос аата «Саһааннаах») диэн 3 оҕолоо киһини уонна Андросов (хос аата «Солкосоох атыһыт») уолун (сааһын сиппит, улахан киһи) аах-маах соҕус киһини иккиннэриин оскуолаҕа уонна интернатка уот оттооччуларынан киллэрбиппит. «Солкосоох» кэргэнин оҕо курдук көтөбө сылдьара. Ол курдук ырбыт-дьүдүйүт, бэйэтин уйуттубат буолбут, кыра оҕо саҕа буолаахтаабыт эмээхсин этэ. Исакова диэн кыра оҕолоох дьахтары интернатка повар көмөлөөһөчүтүнэн ылбытыт. Бэрт аһыйах киһини колхозтарга биэрбиттэрэ.

Бу Сергучев диэн киһи (биригэдьиридэрэ) биригээдэтин бэйэтин аймахтарыттан, билэр дьонноруттан — Уус-Алданнартан, куораттан, Мэнэттэн хомуйан тэрийбит эбит.

Онон бу маннык дьулааннаах ыар түбэлтэ Сийтэҕэ көспүт чурапчылар ортолоругар буолбатаҕа. Ол эрээри, билигин даҕаны, ити трагедия Кэбээйи сиригэр көһөрүллүбүт чурапчыларга буолбутун курдук сураһаран кэпсэнэр.

Олохтоохтор уонна көстөр икки ардыларыгар ыар кэмнэргэ сыһаннаһыларын быһаарар, дьон ис дууһаларын, моральнай туруктарынын таарыйар саамай уустук, мындыр боппуруос буолар. Ол иһин мин бэйэм моральнай өйүм-санаам этиттэрэринэн бу ахтыыны суруйабын.

Сэри ыар охсууларга, сэри содуллара Советскай Союз дьонугар, норуотугар барытыгар тиксибитэ.

Дьыллар ионна обылбалар
Мария Колмогорова, Үлэ Кыһыл Знамята орден кавалера, РСФСР үөрэ-бириитин туйгуна, педагогической үлэ, тыыл ветерана
АХТАН-САНААН АҔАРАР НААДАЛААХ

Сэри содула дьон олоҕор харса суох аймаҕынан, алдьархайы үөскэтэ турбута. Бэс ыйын 20 күнүгэр Сийтэ дьоннорун сэриигэ хомуйуу буолбута. Бэйэтэ да аһыйах турук үлэһит дьонноох сир бэс ыйын 22 күнүгэр биридэ кураанахсыһа түспүтэ. Тус бэйэм олохпунан холобурдуохпун сөп: биһиги дьыа кэргэммиттэн тойоммун Колмогоров Е.Г., кэргэммин Колмогоров В.Е., кэргэним быраатын Колмогоров А.Е. үһүннэриин фронтка ылбыттара. Мин бэйэм эрэ ыарахан сылдьан соботобун туран хаалбытым. Ити курдук дьыбэр да, оскуолабар да соботохсуйбутум. Үс учууталбытын сэриигэ ылбыттара, биэр атабынан ыалдыар учуутал дойдутугар көспүтэ (оскуолабыт учуутала миигинини 5-һиэ этибит).

1943 с. атырдык ыйыгар районо бирикээһин туппүтүм: «Эн нуучча тылын, биология уонна география преподавателинэн 5-с, 6-с кылаастарга анаарбын», — диэн. Оскуола аһыллыан аҕай иннинэ директоруунан Лазарев Д.П. (Чурапчы), математика уонна начальнай кылаас учууталынан Дьяконов Н.Х. (Кэбээйи), история, начальнай кылаас учууталынан Готовцев И.П. (Уус-Алдан), физкультура уонна начальнай кылаас учууталынан Троев Г.Г. (Уус-Алдан) кэлэн үлэлиир буолбуттара. Интернат сэбиэдиссэйэ Собакины ууратан Лазарев бэйэтэ сэбиэдиссэй буолбута. Мин ахсынны ыйтан олунньуга диэри оҕолономмун үлээбэтэбим. Онон эбитэ дуу, бу 1943-44 с.с. үөрэх дьылыгар биэр да педсовет буолбутун өйдөөбөппүн. Арай сааһыры районо инспектора Нелунов Г.Ф. (Таатта) оскуола үлэтин бэрэбиэркэлээбитэ. Мин хас да уруоктарбар сылдьан, «программаны тутуһан, сөпкө үлэлиир эбикиин» — диэн түмүк онорбутун өйдүүбүн.

Оҕолор үөрэнэн бүппүттэрин кэннэ, чурапчылартан эмиз сорохтор дойдуларыгар төһөөхтөөбүттэрэ, сорохтор Кэбээйи атын нэһилээктэрин диэки, Сангаарга сыбарыйбыттара. Дойдуларыгар төһөөччүлэр сорохторо аара Нам оройуонугар тарванан хаалбыттара. Сийтэҕэ хаалбыттаран, сорох кыргыттар ыал буолан, кэргэннэ-

аннаах маардарынан эмизыны атынан айаннаан көспүтүм.

Дэ ити курдук Чурапчы көстөрүн кытта мин, Чурапчы кыһа, сэрии сылларын, көһөрүү содулланын, кыһалгаларын тэҥнэ үллэстэн турардаахпын.

Сэригэ барбыт дьонум, сэринтэн этэнгэ эргиллибиттэрэ. Тойонум оҕонньору фронтка ылбатахтара, биэр уолун арбаангы фронтка, иккис уолун илигини фронтка ыталаан баран, кинини ара суолтан төһүннэрибиттэрэ. Онон сэри кэнниттэн, эмиз хат түмсүһүн, ыал дьон буолан, 5 оҕолонор Кэбээйигэ 20 сыл олорон үлээлэн 1961 сыллаахха кэргэним үлэтинэн Намга көспүппүт. Нам оройуонугар 17 сыл олорон Нам орто оскуолатыгар үлээлэбим. 5 оҕо бары үрдүк үөрэхтэнэн, үлэһит, ыал буолан, 14 сиэннэнэммит, бүгүнгүгэ 8 оҕо хос-хос эбэтэ, эһэтэ буолан, сынныалаһына олоҕобут. Улахан уолбут, юстиция I-й рангалаах госсоветнига, юстиция генерал полковнига, Российскай федерация генеральной прокуратура солбуйааччытынан үлэлиир. Иккис уолбут историк учуутал, үһүс уолбут Саха республикатын физтехпроблем севера институтка лаборатория сэбиэдиссэйинэн физтех наука кандидата. Төрдүс уол идэтинэн географ, Намга үөрэтэр производственной комбинатка директор, кыыспыт Москваҕа театральнай академияны бүтэрэн, билигин Опера уонна балет театрыгар кылаабынай балетмейстер, Саха республикатын үтүөлээх артистка (балет). Кэргэним идэтинэн учуутал, онтон советскай-партийнай үлэһит, Саха республикатын норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, Кэбээйи уонна Нам оройуоннарын бочуоттаах гражданина, Үлэ Кыһыл Знамята уонна Бочуот Знага орденнардаах, Аҕа дойду сэриитин кыттылааһа, персональнай пенсионер.

Бэйэм «1941-45 с.с. Аҕа дойду сэриитигэр Килбиэннээх Үлэһин», «В.И. Ленин 100 сааһа туолуутунан Туйгун Үлэһин» медалларынан уонна Үлэ Кыһыл Знамята орденнаан наҕараадалаабытым. Саха АССР Верховнай Совети Президиумун бочуотунай

сипитим. Маныаха бэйэм билбиппинэн, дьоннортон да истибинэн Чурапчы дьонно сүрдээх үлэһит дьоннор диэн киэн тутта, үөрэ саныбын.

Ордук чорботон аатталыахпын сөп: Кэбээйи оскуолатыгар көһөрүү кэмигэр үлэли сылдьыбыт Макаров Д.Ф., Карсанаев А.Г., Куличкина Е.В. (билигин да үлээбэт сиригэр Куокуй нэһилээгэр олорор), Барахсанова М.С. (Намга олорор), Ершов В.И. (мин биридэ төрөөбүт убайым оҕото) Намга Хатырык нэһилээгин оскуолатыгар үлэли олорор, Намга үлэли сылдьыбыт М.И. Эверстов, Ермолаев, Сивцева А.И., Намга олохсуйбут, Маркова Е.Ф., Марков Н.Ф., Хоютанов Н.Р., Артемьев М. Оттон норуот хаһаайыстыбатын атын да салааларыгар үлэли сылдьыбыт, билигин да үлэли сылдьааччылар: Тюрютин М.И. (Нам), Собакиннар о.д.а. тустарынан куһаҕанык кэпсиппэлэрин, ахталларын олох истибэтэбим даҕаны, билигин да истибэппин. Хата Нам улууһун ветераннар сэбиэттэрин учуотугар хабыллан, Чурапчы көһүүтүн кыттылаахтара 42 киһи, сэбиэт бөлҕөмтотунан туһаналлар.

Бүтэһикпэр чурапчылар көһөрүүгэ Кэбээйи оройуонугар түбэспиттэринэн биэр суол миигин бэркэ мунчаардар боппуруоһу таарыкчы ахтыаһын саныбын. Ол маннык.

Чурапчы көһөрүүтүн туһунан элбэхтик бэчээтинэн ахтыла, кэпсэнэ турар. Онон Кэбээйи оройуонугар көһүүгэ кэлбиттэр ортолоруттан улахан өлүү-сүтүү тахсыбытын туһунан ахтылан ааһаллар. Кэбээйи да киэн сир, оно хайа мунугар, хайа сиригэр түбэһэн, ынырык өлүүгэ-сүтүүгэ түбэспиттэрин туһунан чопчу ахтыллыбат, ааттамат. Онообор миигиттэн табаарыстарым, биэр дойдулаахтарым малтачы ыйытааччылар: «Эн көһүү бириэмэтигэр Кэбээйигэ олоро, үлэли сылдьыбыт киһи билэрин буолуо чурапчылар смалай ыал-ыһынан, дьыа дьон бүтүннүү аччыктаан, тонгон өлбүттэрэ хараллыбакка дьыла элэргэ кыстанан сыталларын туһунан бэрт ынырык сураһы истибиппит, ол кырдыктаах дуо? — диэн.

рык трагедияҕа түбэһэ сылдьыбыттары туһунан истибиттэрин көһүүгэ сыһыаран кэпсиппэлэрин этэр буолуохтары сөптөөх. Ол трагедия Сийтэ сиригэр «Лаабыда» диэн аатырар балыктаах күөлүгэр буолбутун туһунан чаччытын В.Е. Колмогоров ахтытыттан ылан суруйабын.

«... Оскуола үөрэҕэ бүтэрин кытта бэс ыйын 20 күнүгэр 1942 сыллаахха Кэбээйиттэн Терехов В.И. кирибэтэ, кини наһаа элбэх киһиэхэ мобилизацияланнай бэбиэскэ аҕалыт этэ. Оччотообуга Уус-Алдантан сүөһү көрөн кыстаабыт элбэх колхоз дьонноро бааллара, кинилэртэн элбэх киһиэхэ бэбиэскэ баара. Ону таһынан Терехов этиитинэн «Лаабыдаҕа» бэрт элбэх киһи балыктыгы кэлэн олороллор үһү, кинилэргэ мистэтигэр тахсан сэриигэ мобилизацияланар саастаах дьоннорго бэбиэскэ туттарар наада этэ. Ити бэбиэскэ туттарытыгар дьоннору ыталаабыттара. Терехов Сийтэҕэ райвоенком предствителэ буолан кэлбит эбит. «Лаабыдаҕа» Лебедев Серафим Николаевичи кытта миигин ыппыттара. Биһиги тус тыһынан уунан айааннабыппыт. Оттон мыраанынан сатыы хааман «Лаабыда» тийбиппит.

«Лаабыдаҕа» барыга оҕолуун, улаханнын 50-чэ киһи баара. Кинилэр муус устар бүтүүтүгэр Дьокуускайтан көһөн тахсыбыттар, сайынын дьыа-уот оҕостон баран, күһүнүттэн мунхалаан балыктарын рыбпромига туттарыахтаах эбиттэр. Биригэдьиридэрэ Сергучев диэн Мэнгэ киһитэ эбит. Ол киһилэрэ дьонугар сайылыыр бородуукталарын, балыктыыр, бултуур тэриллэрин таһаара Дьокуускайдаабыт этэ уонна сыарҕа суолунан кыайан эргиллэбэтэх, үрэхтэр ууларыгар быстаран хаалбыт. Бу дьон намнар балыктыыр үүчээннэригэр, балааккаларга уонна мас отууларга олоролор этэ. Биригэдьирибит кэлэбинэ таһаарсытын таһа уонна олорор дьыа-уот оҕостуохэтибит диэбиттэрэ. Син күө-бааччы олороллоро. Биһиги эппит наадабытын эппиппитигэр фронтка балаһыанньаны биллэрбиппитигэр дьоммут курус ына түспүттэрэ. Онон эр дьону барыла-

АЙЫЛБА -АЛАҤА ДЫЗБИТ

ОЙУУРБУТ КҮЛ-КӨМӨР БУОЛАР

Нам улууһун Гослесохранатын старшай инспектора Егор Иннокентьевич Иванов ибитиннэрэринэн, быйыл сайын улуус территориятыгар 10 сиргэ ойуур баһаара барбыт.

Бэс ыйыгар Таастаахха икки сиргэ уот турбута. Ити икки баһаартан улаханыгар 150 гектарга тийэ ойууру уот сиэтэ. Ити уоту умуруорууга Нам лесохуттан, 1 Хомуस्ताах лесничествотыттан, Таастаах нэһилиэгиттэн дьон-оруктаанылар. Кинилэри таһынан Бэрдыгэстээх авиаотделениеттэн 10, Уһуһа Булууттан 12, Дьокуускайдаабы авиаотделениеттан 12 киһи үдэлээтилэр. Ити баһаарлар ыһаах иннинэ умуруоруллубуттара.

От ыйыгар 8 сиргэ ойуур умайда. Ол иһигэр 1 Хомуस्ताах нэһилиэгин территориятыгар Сатабай уонна Сунтурбан учаастактарыгар 158 гектардаах ойуур уокка быһыанна. Ити уоттары үкүөн Дьокуускайдаабы авиабаза, Намнаабы лесхоз үлэһиттэрэ умуруордулар. Хаалбыт икки баһаар көрдүгүнэ атын сиргэ куолпат курдук хаайылына. Баһаары умуруорууга «Сайылык» баһынай хаһаайыстыбата (баһылык Охлопков И. В.) биэр ДТ-75 маркалаах тракторы, «Партизан» баһынай хаһаайыстыбата (баһылык Мородов В. В.) эмиз итинник маркалаах тракторы уончалы күн үлэлэттилэр.

От ыйын 27 күнүгэр Көбөкөнго биэр гектардаах сиргэ уот барытын Дьокуускайдаабы авиаотделение алта парашютистара умуруордулар. Оһо Фрунзе уонна Көбөкөн нэһилиэгтэрин дьаһалталара көмөлөсөнүтүтэр, — диір Е. И. Иванов.

Барыллааһын быһытынан ойуур баһаардарын умуруорууга 356,8 тыһ. солк. ороскуот, итини таһынан 250 тыһ. солкуобайдаах ночоот табыста.

Улуус олохтоохторо уонна ыалдыттара! Ойуурга уоту сэрэхтээхтик туттун. Барыбыт бааһын — күөх тыаны уоттан харыстаан.

В. СЫРОМЯТНИКОВ.

ИҤИРЭХ ТЫЛЛАР

Ытыктыыр кэргэммин, күндү ийэбитин, эбээбитин Нам улууһун олохтообун ТАТАРИНОВА Матрена Алексеевнаны 60 сааскын туолар үөрүүлээх күнүнэн ис сүрэхпитигэн эбэрдэлибит!

Күн күбэй кийибитигэр сир үрдүгэр баар бары кэрэни, чаһын доруобуйаны, дьолу-соргуну, кырдыарга бэриммэккэ, ыарыыга ылларбакка үөрс-көтө сылдьаргар баһарабыт. Эйнэхэ бары үтүөн, кыһамнык, тапталыг иһин махтанабыт.

Кэргэниг, оболоруг, сиэннэрин, күтүөттэрин, кийинтэринг.

БИЛЛЭРИИЛЭР РЕКЛАМА

ПЕНСИОННОЙ СУЛУУСПА ИҤИТИННЭРЭ

«Государственной пенсияны ыһыыга Российской Федерация гражданнын конституционной бырааптарын хааччыыыга суһал мизэрэлэр тустарынан» РФ Президенин 1998 сыл от ыйын 23 күнүнээби ыйааһар олобуран РФ Правительствота уурда:

1998 сыл атырдыах ыйын 1 күнүттэн государственной пенсия иһэ төлөнөн бүтүөр уонна пенсионной фонда дефицита суох оһоһуллур диири физическэй сирэйдэр дохуоттартан 2 %-наах целевой хомууру ыһтарга.

1998 сыл балаһан ыйын 1 күнүгэр РФ пенсионной фондун дефицитин туругуттан көрөн РФ пенсионной фондугар быстах кэмнээх целевой хомууру кэмэйэ улаатыан сөп.

РФ пенсионной фондугар хомуллар страховой усунуос уонна быстах кэмнээх целевой хомууру БЭРЭЭДЭГЭ:

РФ пенсионной фондугар страховой усунуос уонна быстах кэмнээх целевой хомууру төлөөччүлэринэн буолаллар:

1. Үлэ бизрээччилэр:
    - а/ тэрилтэлэр, ол иһигэр РФ сиригэр тэриллит тас дойдуртан инвестициялаах предпринималар, баһынай (фермерскэй) хаһаайыстыбалар.
    - б/ Биирдиһлэн предпринимателлэр, баһынай (фермерскэй) хаһаайыстыбалар, чаһынай детективтар, чаһынай үлэнэн дьарыктанар нотариустар, физическэй сирэйдэргэ гражданскэй-правовой характердаах дуоһабардарга олобуран оһоһуллур үлэлэр уонна өгөлөр иһин төлөөччүлэр.
    - в/ Гражданскэй-правовой характердаах дуоһабардарга олобуран оһоһуллур үлэлэр уонна өгөлөр иһин төлүүр физическэй сирэйдэр.
  2. Биирдиһлэн предпринимателлэр, баһынай (фермерскэй) хаһаайыстыбалар, чаһынай детективтар, чаһынай үлэнэн дьарыктанар нотариустар, түмсүүлэргэ кирибэт айар үлэнэн дьарыктанар физическэй сирэйдэр.
  3. Дохуот ылар бары физическэй сирэйдэр.
  4. Адвокаттар коллегиялара—адвокаттар оннуларыгар.
- Өйдөмөт болпуруостары Нам улууһун пенсионной сулуустатын управлениеттан ыйыталаһыг. Страховой усунуос хомуурун туһунан матырыйаалы «Якутия» хаһыат атырдыах ыйын 4 күнүнээби нүөмэрин 3-с страницатыгар ааһыг.

Пенсионной сулууспа управлениета

ДЬАҤАЛТАЛАР БАҤЫЛЫКТАРЫГАР

СР Правительствота эһиги көрүүгүтүгэр уонна мизэрэлри ыларгытыгар СР государственной налоговой инспекциятын «Олохтоох нолуоктары уонна хомуурдары киллэрингэ таһаарыллар итэ-бэстэр тустарынан» суругун ыһтабыт.

Олохтоох нолуоктары, хомуурдары киллэрин болпуруостарыгар тыһынан быһаарыларбыт билигин үлэнир сокуоннарга сөп түбэһинигэр сүрүн болломтону уурааргытыгар. Эһин нолуоктары уонна хомуурдары олохтоонунга сокуоннага суох ыһыллыбыт быһаарылары көтүрүгэ, хас биирдин киллэриллибит нолуогу, хомууру балаһыаньаба олобуран хааччыарга.

Олохтоох нолуоктары уонна хомуурдары киллэрин экономическэй өттүнэн олохтоох, расчёттарынан бигэргэтиллибит буолуохтаах. Ыһыллыбыт үлэлэри олохтоох налоговой инспекцияны кытта ыһтаргытыгар.

Билигин олохтоох бэйэни салайыны органнарынан налоговой сокуонунан көрүлүбэтэх нолуоктар, хомуурдар киллэриллилэр. Олору толоруман диир РФ налоговой сулуустатын министрэ Б. Федоров ыйбытын тиэрдэбит.

Улуустар, республиканскэй суолталаах куораттар, селолар, бөһүөлктэр дьаһалталарын баһылыктарыгар, тэрилтэлэр салайааччыларыгар мал-сал, сир, транспорт нолуоктарын бастакынан төлүүргүтүгэр сүбэлибит. Ол нэһилиэнньэ ортогугар үчүгэй холбурунан буолуо.

1998 с. атырдыах ыйын 10 күнүгэр дылы ыһыллыбыт мизэрэлэр тустарынан СР Правительствотыгар биллэрэгитигэр.

СР Правительствотын Председателэ В. Власов.

Намнаабы СЭС модьуйутунан оһуола, интернат, детсад бары үлэһиттэрэ атырдыах ыйын 28 күнүгэр дылы медосмотру булгуччу бараллара ирдэниллэр.
Үөрэх управлениета.

1-Хомуस्ताах олохтоох дьаһалтата, "Нам" УПХ дирекцията, профкома, учхоз үлэһитэ

Охлопкова

Евдокия Семеновна

эдэр сааһыгар хомолтолоохтук өлбүтүнэн төрөппүттэригэр, бииргэ төрөөбүттэригэр дириг кутурбаннарын тиэрдаллар.

ОЙ ДУОРААНА

ОЛОБО СУОХ ХАРААРДЫМАН

Улууспут дьонун-сэргэтин сибидэй сокуоннарынан сэргэхситэр «Энсиэли» хаһаппыт атырдыах ыйын 4 күнүнээби нүөмэригэр «ИДЬУО иһитиннэрэр» рубриканы аһан баран олус соһуйдум уонна сөрү диир сөхтүм.

Тоһо? Туохтан? Бу рубрика аннынан: «Мак» операция кэмигэр Никольскэй олохтообуттан Матвеевтан 0,8 гр көлөппүнэттан оһоһуллур бородууксууа булуллубут. Бу быһылааннарга барыларыгар бэрэбиэркэ, силиэстийэ ыһыллар. — диир эрэлчи бэчээттэммит. Бу суруллубу миң олобо суоһунан аһабын уонна үрдүк культуралаах ИДЬУО сотрудииктара олобо суох бүтүн нэһилиэккэ «хара күлүгү» түһэрэ сатаабыттар диир сыаналыбын.

Тоһо иннэ диигин диир ыйытар буолааха, манник. Бастатан туран, истатийаба ыйылымат Матвеев диир араспааньалаах киһи Никольскэй дэриэбинэтигэр ончу суох, урут даһаны манник ааттаах-суолаах киһи олоро сылдыбыта бу дэриэбинэ олохтообуттан остуоруйатыгар да суоһа. Иккиһинэн, үөһэ ыйылыматка олобуран,

Никольскэй олохтооһо диир суруйуу олобо суоһа толору даһаастанар. Бу ыарахан олох кэмигэр тыа хаһаайыстыбатын бородуукталарын оһорууга күөскэ дьулуһан туран үлэли сылдьар дьонноох-сэргэлээх нэһилиэккэ олобо суох «хара мэни» түһэрэ сатааһыны киһи өйүгэр сатаан киллэрбэт.

Миң санааһар, ИДЬУО начальнига т. Павлов М. М. улуус хаһыатыгар олобо суох сымыа дааннайы биирэн бэчээттэһит сотрудииктар сөптөөх мизэрэни биирэн диир эрэнэбин уонна тоух мизэрэ кимиэхэ ыһыллыбытын туһунан хаһыатынан биллэриэ диир эрэнэбин. Инникитин төһө даһаны бэйэ үлэтин иһитиннэринэн үлүһүйбүт иһин, кырдыктаах дааннайдар бэчээттэнэр буолалларыгар баһарабын. Алһаны оһорбут үлэһит кэмигэр сөптөөх эппиэккэ тардылыахтаах!

Ф. ПРОТОПОПОВ, Нам селотун олохтооһо, Никольскэйтан төрүттээх

РЕДАКТОР Э.Т. И.Е.СИВЦЕВ

тел. 21-3-32

ОТДЕЛЛАР: информация, сурук, төрүт

культура — 21496; иллюстрация уонна

реклама (секретариат) — 21640;

бухгалтерия — 21332;

факс — 21332; "НАМ" ТРК — 21632;

редакционной издательской система — 21141

Сурукка ааккытын-суолгутун, үлэбитин,

дыһыт аадырыһын чопчу ыйыг.

Автор этэрэ мэлдьи хаһыат

санаатыныын биір буолбат.

Учредителлэр: Нам улууһун дьаһалтата, "Саха-

полиграфиздат" национальная компания.

СР бэчээт уонна маассабай информация

көһүлүн көмүскүүр региональной инспекцияты-

гар регистрацияламмыт нүөмэрэ — Я 0085.

"ЭНСИЭЛИ" - Нам улууһун хаһыата.

678040, Саха Республиката, Нам с., Октябрьскэй уул. 1.

Талилына уонна таһылына "Энсиэли"

хаһыат редакционной-издательскэй

систематыгар.

Хаһыат Дьокуускайга "Сахаполиграфиздат"

НИПК бэчээттэннэ, Орджоникидзе уул. 38.

Формата А3. Кээмэйэ 1,5 бэчээт. лис.

Индекс — 54889. Тираһа — 1715

Бэчээккэ илин баттанна - 12:00 ч. 8.08.98 с.

Сахаһын №-рэ — 89